

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.032:008/009:37.017(045).

С. О. Авхутська

Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено дефінітивний та ретроспективний аналізи теоретичних основ полікультурної освіти, результатом якої є формування полікультурної компетентності як загальної здатності особистості до плідної життєдіяльності в багатокультурному суспільстві.

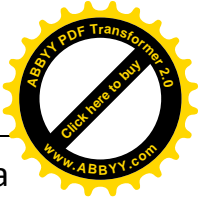
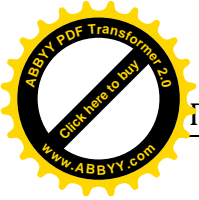
Ключові слова: полікультурність, полікультурна освіта та виховання, компетентність, полікультурна компетентність особистості.

Постановка проблеми. На важливості формування полікультурних компетенцій наголошувалося в рекомендаціях Ради Європи та в інших міжнародних (Статут ООН, Статут ЮНЕСКО, Загальна декларація про культурну різноманітність) та державних (Державна національна програма «Освіта» («Україна» XXI ст.), Концепція громадянського виховання, Національна доктрина розвитку освіти) документах, які тією чи іншою мірою відображають проблему полікультурності в освіті.

Аналіз актуальних досліджень. Різноманітні аспекти полікультурної освіти як нової освітньої стратегії розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (Д. Бенкс, В. Болгаріна, Л. Голік, А. Джуринський, В. Заслуженюк, М. Красовицький, М. Лещенко, І. Лощенова, В. Матіс, С. Нієто, В. Подобєд, О. Сухомлинська, Н. Якса та інших). Проблема полікультурної освіти є актуальною для України, оскільки вона багатонаціональна держава, що розташована на межі європейської та азійської цивілізацій, а її регіони мають унікальні соціально-економічні та етнокультурні особливості [1, 19]. Однак питання впровадження ідей полікультурності в навчально-виховний процес української школи почало активно розглядатися лише в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст., що свідчить про недостатню розробленість цієї проблеми у вітчизняній педагогічній науці.

Мета статті – здійснити дефінітивний аналіз теоретичних основ полікультурної освіти та виховання.

Відповідно до мети конкретизовано **завдання**:

1. Визначити сутність понять: «полікультурність», «полікультурна освіта», «полікультурна компетентність», «етнокультурна компетентність», встановити зв'язок між даними дефініціями.

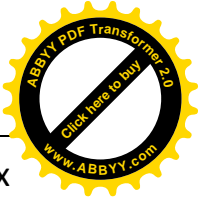
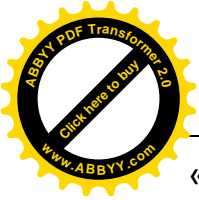
2. Здійснити ретроспективний аналіз проблеми полікультурності та полікультурної освіти в педагогічній теорії.

Виклад основного матеріалу. Передусім розглянемо сутність феномену «полікультурність» у контексті теоретичних підходів суспільно-гуманітарних наук до аналізу даного поняття, тим паче що загально визнаного терміну в науковій літературі на сьогодні не існує.

Необхідно зазначити, що у великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Бусела термін «полікультурність» відсутній, натомість визначено, що «полі» – перша частина складних слів, яка відповідає слову «багато» [3, 847] і має грецьке походження, а суфікс «-ість» вказує на ступінь оволодіння певною якістю (в нашому випадку мається на увазі високий ступінь – культурність).

Водночас аналіз філософської, соціологічної, культурологічної, педагогічної літератури свідчить, що для позначення феномену «полікультурність» науковцями вживається декілька неоднозначних термінів: багатокультурність, полікультуралізм, мультикультуралізм, інтеркультуралізм, транскulturалізм. Дефінітивний аналіз цих категорій неможливий без відповідного філософського обґрунтування, а саме визначення таких категорій філософії культури, як «культурний монізм» та «культурний плюралізм». Ці категорії відображають два фундаментальні аспекти буття культури – його одиничність та різноманітність. Для нашого дослідження важливий другий аспект – плюралізм як філософське вчення, яке стверджує, що в основі буття лежить багато незалежних сутностей. Ідеї плюралізму знаходимо у діяльності багатьох європейських філософів: М. Вебера, Т. Гоббса, О. Камю, Б. Спінози, Б. Паскаля та інших. У другій половині ХХ століття в західній педагогіці виникає течія під назвою «культурний плюралізм», з яким почасти і пов'язують поняття полікультурності. В педагогічній літературі «культурний плюралізм» визначається як «співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, при цьому жодна з них не є домінуючою» (О. Гриценко) [2, 5].

Дещо інше визначення знаходимо у Л. Гончаренко, В. Кузьменка, Г. Сиротенко. Дослідники розглядають культурний плюралізм як концепцію

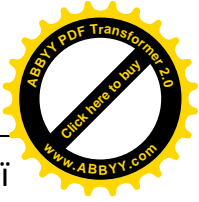

«пошуку єдиної для всіх культур ціннісної системи» або «об'єднання всіх культур на основі загальнолюдських цінностей» [6, 24; 9, 14].

Отже, використовуючи базове поняття з полікультурності – «культурний плюралізм», зазначимо, що: мультикультуралізм – «визнання культурного плюралізму та сприяння йому» [3, 544]. Логічно припустити, що полікультуралізм та мультикультуралізм використовуються як синоніми (адже multi в перекладі з латинської мови теж означає складний, численний). Але полікультуралізм відділяється від культурного плюралізму як нова система поглядів на культуру і стає характеристикою суспільств з різноманітними, але взаємопов'язаними культурними традиціями. Ще однією суттєвою відмінністю даних понять, на думку російського науковця, доктора педагогічних наук В. І. Подобєда, є основний принцип полікультуралізму, що полягає в запереченні системи загальнолюдських цінностей, що відстоює культурний плюралізм [6, 25].

Хорватський соціолог та культуролог С. Драгоєвич у своєму огляді сучасних підходів до управління культурним різноманіттям також розрізняє концепції мультикультуралізму, інтеркультуралізму, транскulturалізму. Дослідник акцентує свою увагу на тому, що в концепції інтеркультуралізму наголос робиться на забезпеченні активного та позитивного діалогу різних культур на основі взаєморозуміння та взаємозбагачення. Термін «транскulturалізм» характеризує здатність людини одночасно засвоювати сукупність різних культурних традицій й культурного досвіду різних країн.

Ми приєднуємось до думки С. Драгоєвича, який доходить висновку, що кожна з викладених концепцій характеризує певну особливість і тому не може автоматично замінюватися іншою, а отже, викладені концепції фактично доповнюють одна одну. Надалі в нашому дослідженні ми будемо користуватись лише терміном «полікультурність», розуміючи його у вузькому значенні як фактичну багатокulturність і багатоетнічність українського суспільства, а в ширшому значенні – теоретичний підхід в суспільних науках. Стосовно визначення терміну нами використано вітчизняний досвід, узагальнений на конференції «Проблеми полікультурної освіти в Україні» (Київ, грудень, 1998 р.), на якій мала місце спроба науковців визначити, що «полікультурність – це такий принцип функціонування та співіснування у певному соціумі різноманітних

етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою крос-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму» [2, 51]. На нашу думку, не зважаючи на багатослівність, ця дефініція на відміну від «західних» відрізняється повнотою, інтегративністю та цілісністю.

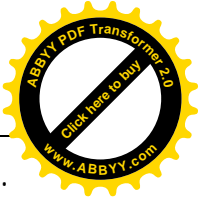
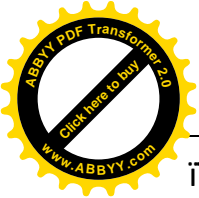
Педагогічна наука розглядає проблему полікультурності в контексті полікультурної освіти, аналізуючи мету, завдання, зміст, принципи і напрями навчально-виховного процесу, завдяки яким можна впроваджувати ідеї полікультурності на практиці.

Так, ідеї полікультурної освіти зустрічаємо у творах Я. А. Коменського, який одним із перших наголошував про необхідність підготовки підростаючого покоління до життя в багатонаціональному суспільстві, формуванню в дітей умінь жити в мирі і дружбі з іншими, виховання доброзичливості до інших людей [5, 395]. Великого значення в системі освіти і виховання мислитель надавав школі рідної мови, де навчання проводилось рідною мовою, причому вчитися повинні були всі діти обох статей, незалежно від станів, віросповідань і національності.

Проблему виховання в особистості почуття поваги до різних людей взагалі, не враховуючи їх національність зокрема, розкривали в своїх педагогічних творах також Ж.-Ж. Руссо і Й.-Г. Песталоцці.

Дж. Дьюї ще на початку ХХ ст. зробив спробу пов'язати політику державної освіти з основами плюралістичного суспільства. В програмі Лабораторної школи Джона Дьюї навчання намагались надати суспільного характеру: через засвоєння знань про суспільство учні, навіть будучи представниками різних культур, спрямовуватимуть індивідуальні інтереси до спільної мети, що об'єднає плюралістичне суспільство. «Спільний предмет вивчення привчає всіх до єдності поглядів на ширший обрій, ніж той, який видно членам однієї групи в ізоляції», – вважав американський педагог [7, 69].

Проблеми полікультурності порушували у своїх працях М.-А. Жульєн Паризький та М. Курніг, які наголошували на важливості міжнародної співпраці у сфері освіти. Полікультурну освіту як засіб розвитку особистості,

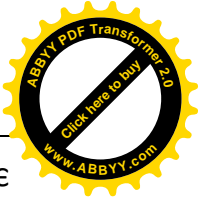
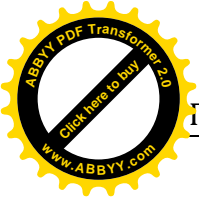
її гуманізації й підготовки до життя в демократичному суспільстві на поч. ХХ ст. розглядали німецькі педагоги-гуманісти, представники Бременської школи (Ф. Гансберг, Г. Гурлітт, Г. Шаррельман), причому до змісту такої освіти вони включали знання національної та світової культури [19, 70–71].

Питання полікультурності протягом ХХ ст. активно досліджували зарубіжні вчені: Д. Бенкс (70–80-ті рр.), К. Грант, Г. Клен (30-ті рр.), П. Мак-Ларен, В. Міттер, С. Ніето, К. Слітер, М. Хінт та інші (друга пол. ХХ ст.), і майже всі науковці стверджували, що кінцевою метою дослідження ними проблеми полікультурної освіти є допомога тим, хто навчається, стати корисними членами плюралістичного суспільства.

Вітчизняні науковці доклали багато зусиль до розгляду проблем полікультурної освіти. Так, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, заклали основи гуманістичної педагогіки, в основу якої покладено відносини між людьми, що ґрунтуються на сприйнятті, розумінні, любові, допомозі. Питання полікультурного виховання також зустрічаються у працях педагогів-просвітителів І. Гаспринського і П. Каптерева, філософів М. Бахтіна, Біблера, М. Данилевського, Е. Ейлера, А. Тойнбі, психологів Л. Виготського та інших [1], в яких ідеї позитивної міжнаціональної взаємодії, виховання молоді в дусі взаємопізнання, співробітництва і взаємозбагачення етнокультурних систем мали місце протягом тривалого історичного періоду. Заслужують на увагу твори Г. Ваценка, В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, В. Жаботинського, В. Липинського, І. Огієнка, С. Русової, та інших [4], для яких характерна спрямованість на розвиток національної самосвідомості та утвердження загальнолюдських ідеалів та норм.

Отже, полікультурна освіта має ретроспективні теоретичні та методологічні основи, проте концептуальне оформлення полікультурної освіти відбулося в основному на поч. 90-х рр. ХХ ст. Безпосередньо термін «полікультурна освіта» є калькою від західного поняття «multicultural education», що виник у 70-х рр. ХХ ст. Достатньо конкретно на теоретичному рівні термін «полікультурна освіта» вперше розкрито в Міжнародній енциклопедії освіти (1994 р.): це «педагогічний процес, де представлено дві або більше культур, що відрізняються за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою» [11].

Проаналізувавши сучасну педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що полікультурна освіта – це:

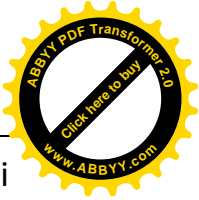
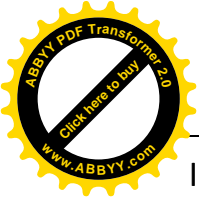
– нова освітня стратегія (новий напрям у педагогіці), що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання дисциплін і методику виховної роботи на основі принципів гуманізму, демократизму, культурного діалогу, врахування, культурно-психічних чинників розвитку особистості (Р. Агадуллін);

– освіта, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, яка зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших етнокультурних спільнот, вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп (Л. Гончаренко, В. Кузьменко).

Значна частина українських науковців розглядають проблеми полікультурності в площині виховання особистості. Так, і В. Компанієць визначає полікультурне виховання як структурний компонент навчально-виховного процесу в полікультурному просторі, передбачає створення атмосфери толерантності на регіональному та загальнодержавному рівні [10, 60]. Н. Якса окреслює полікультурне виховання як «процес цілеспрямованої соціалізації молоді, що передбачає оволодіння системою наукових і загальнонаукових здібностей, комунікативних і емпатійних умінь, які дозволяють школяреві здійснювати соціокультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно інших носіїв» [10, 62].

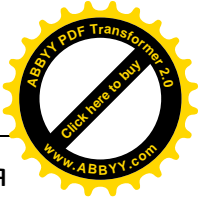
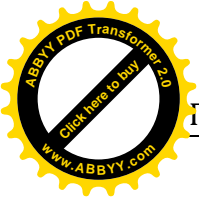
На думку багатьох дослідників (Р. Агаддулін, Д. Бенкс, А. Бермус, К. Юр'єва та інших) результатом полікультурної освіти є формування в особистості полікультурної компетентності.

Необхідно зазначити, що дефініція «полікультурна компетентність» відсутня в педагогічному, психологічному, соціологічному словниках, за винятком терміну «компетентність», що свідчить про недостатню розробленість даної дефініції у вітчизняних педагогічних дослідженнях. Ключове поняття «компетентність» доречно аналізувати в контексті компетентнісного підходу, що почав активно застосовуватись в науково-педагогічній літературі з 80-х рр. ХХ ст., коли компетентність стала розглядатися як бажаний результат процесу освіти. Проблемою компетентності займалися такі вчені, як А. Хуторський (співвідношення понять «компетенція» і «компетентність»), О. Пометун (сутність і структура компетентності), С. Гончаренко (визначення поняття компетентності),

І. Тараненко (розробка концепції компетентності), О. Овчарук (європейські підходи до проблеми компетентності), С. Архипова (професійна компетентність і акмеологічний розвиток особистості), А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Мойсеюк (професійна педагогічна компетентність), І. Зязюн (педагогічна компетентність і педагогічна майстерність), Н. Якса (міжкультурна компетентність педагога) та інші. Більшість українських педагогів спираються на визначення, запропоноване «Великим тлумачним словником сучасної української мови», де під поняттям «компетенція» розуміється «добра обізнаність» із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [3, 445]. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати (набути) компетентності у певній сфері діяльності [3].

Згідно з *Концепцією ключових компетентностей як освітнього результату*, прийнятою Радою Європи в 1996 р. з-поміж п'яти груп ключових (життєвих) компетенцій були названі полікультурні, як такі, що стосуються життя в багатокультурному суспільстві. Поняття «*полікультурні компетентності*» включає прийняття відповідальності, повагу до інших та вміння жити з людьми інших культур, мов або релігій. Освіті відводилась найголовніша роль у розвитку полікультурної компетентності особистості для запобігання відродженню расизму, ксенофобії (ненависть до кого-небудь незнайомого, ворожість по відношенню до іноземців [6, 90]). Проблема полікультурної компетентності досліджувалася багатьма українськими (Р. Агадуллін, Л. Воротняк, Л. Галуза, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Е. Суслін, А. Сущенко, К. Юр'єва, Н. Якса), російськими (І. Васютенкова, Т. Гур'янова, Л. Данілова, Е. Щеглова) та казахськими (Н. Дуланбеков, Т. Туркенов) науковцями. На сьогодні більшість вчених схиляється до думки, що полікультурна компетентність – це загальна здатність особистості до плідної життєдіяльності в багатокультурному суспільстві. Р. Агадуллін подає власний оригінальний погляд на проблему полікультурної компетенції, розуміючи під цим поняттям складне інтегративне утворення, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей (толерантність, гуманізм, етнічна та національна самосвідомість), синтезованих знаннях (система знань загальнолюдської культури, культури свого та інших народів) та умінь і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії [1].

Слід зазначити, що у науковій педагогічній літературі зустрічається також поняття «етнокультурна компетентність» (досліджувалося Т. Поштарьовим, В. Гуровим, О. Гуренко), яке розглядається науковцями як властивість особистості, що виражається в сукупності об'єктивних уявлень і знань про ті або інші *етнічні* культури та реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, що сприяють ефективному *міжетнічному* взаєморозумінню і взаємодії. Під *полікультурною* компетентністю розуміють здатність людини до міжособистісної взаємодії з представниками різних культур: етнічних, мовних, релігійних, гендерних, соціальних, професійних, вікових тощо.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми полікультурної компетентності дозволив зробити низку важливих висновків стосовно співвідношення понять полікультурної компетентності та етнокультурної компетентності (розглядали дане поняття В. Гуров, О. Гуренко, Т. Поштарьова та ін.):

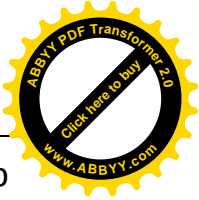
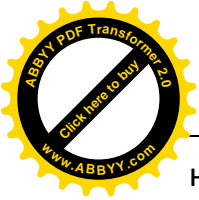
– *етнокультурна* компетентність розглядається науковцями як властивість особистості, що виражається в сукупності об'єктивних уявлень і знань про ті а бо інші *етнічні* культури та реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, що сприяють ефективному *міжетнічному* взаєморозумінню і взаємодії;

– під *полікультурною* компетентністю розуміють здатність людини до міжособистісної взаємодії з представниками різних культур: етнічних, мовних, релігійних, гендерних, соціальних, професійних, вікових тощо.

Отже, поняття полікультурна компетентність та етнокультурна компетентність багато в чому схожі, але не тотожні. На думку Я. Перетяги, обидві компетентності дозволяють прийняти і зрозуміти своєрідність способу життя іноетнічних спільностей, побачити позитивні сторони різноманіття і сприяють тим самим розвитку конструктивного міжетнічного діалогу [8].

Переважає більшість дослідників стверджують, що підґрунтям для формування полікультурної компетентності особистості виступає когнітивний компонент, який включає знання історії та культури власного народу, тому що тільки людина, добре обізнана про власний народ, здатна зрозуміти та прийняти культурні цінності інших.

Водночас у науковій літературі існує думка і ми її теж поділяємо, що

не обов'язково заглиблюватися в культуру (всієї різноманітності культур неможливо пізнати), щоб мати уявлення про несхожість. Тому важливим напрямом роботи з полікультурного виховання є формування позитивного (толерантного) ставлення до інших культур взагалі та виховання взаємоповаги до представників різних етнічних груп зокрема.

Висновки:

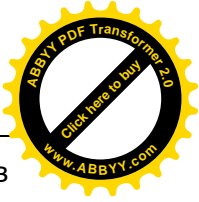
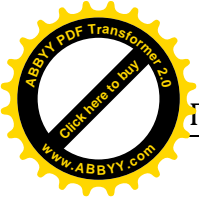
1. Сучасне українське суспільство є полікультурним, оскільки об'єднує людей різних національностей, віросповідань, культурних моделей. Отже, запровадження ідей полікультурності в навчально-виховний процес вітчизняної школи є актуальним завданням.

2. Під *полікультурною компетентністю* ми розуміємо складне багатокомпонентне особистісне утворення, що ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу та реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного ставлення до них, а також в процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії в сучасному українському багатокультурному середовищі. З одного боку, полікультурна компетентність обумовлена потребами соціуму, оскільки виступає необхідною умовою інтеграції особистості в полікультурне суспільство, а, з іншого, – особистісно обумовлена, оскільки сприяє саморозвитку особистості.

Існує потреба в подальшому дослідженні структури, критеріїв полікультурної компетентності особистості взагалі та полікультурної компетентності вчителя зокрема як складової його професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта : методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18–29.
2. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України : [аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О. Гриценка]. – К. : УЦКД, 2001. – 55 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Заслуженюк В. С. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування / В. С. Заслуженюк, В. В. Присакар // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 66–74.
5. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.] / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 576 с.

6. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навч. посіб. / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.
7. Лощенова І. Ф. Ровиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 68–77.
8. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Л. Є. Перетяга. – Харків, 2008. – 20 с.
9. Сиротенко Г. О. Шляхи оновлення освіти : наук.-метод. аспект. Інформаційно-методичний збірник / Сиротенко Г. О. – Х. : Основа, 2003. – 96 с.
10. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Якса Н. В. – К., 2009. – 574 с.
11. The International Encyclopedia of Education. – Oxford : Rergamon Press, 1994. – V. 7. – P. 39–62.

РЕЗЮМЕ

С. А. Авхутская. Поликультурная компетентность личности как результат поликультурного образования.

В статье изложены дефинитивный и ретроспективный анализы теоретических основ поликультурного образования, результатом которого является формирование поликультурной компетентности личности.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурное образование и воспитание, компетентность, поликультурная компетентность личности.

SUMMARY

S. Avhutskaia. The article analysis the theoretical bases of multicultural education.

Multicultural competence of person are examined as a result of the multicultural education.

Key words: multiculturalism, multicultural education, competence, multicultural competence of the person.

УДК 37.014.25:378:316.42

С. В. Вербицька

Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

СТРУКТУРНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНО-ЛОКАЛІЗАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ

У статті здійснено аналіз сутнісних характеристик глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти. Визначено основні компоненти освітньої суперструктури сьогодення, досліджено взаємозалежність її складових. Запропоновано схематичне зображення структурно-процесуальних особливостей здійснення інтернаціоналізації вищої освіти в умовах впливу глобалізаційно-локалізаційних вимірів на творення освітньої політики.

Ключові слова: глобалізація, локалізація, інтернаціоналізація, сутнісна характеристика, вища освіта, взаємозалежність, освітня супермодель сьогодення.